

ОЛІТЕРАТУРЕННЯ ГАСЛА «СХІД І ЗАХІД РАЗОМ» ГАЛИНОЮ ПАГУТЯК

Львівська письменниця, лауреат премії ім. Т. Г. Шевченка Галина Пагутяк кордони уявні, фактичні й умовні перетинає часто як митець – через свої твори, так і як сучасний паломник – подорожуючи світом. У своїй повісті «Новий рік у Стамбулі» (2015 р.), мисткиня акцентує гасло «Схід і Захід разом» з різних точок зору, звертаючись до літературних алюзій, подаючи дзеркальне відображення історичних подій і музейних та природничих артефактів. Серед літературних алюзій для актуалізації загальнолюдських ідеалів добра і любові, які долають міждержавні, релігійні, мовні і вікові кордони, зустрічаємо «Робінзон Крузо» Д. Дефо, «Іліада», «Одіссея» Гомера, «Метаморфози» Овідія, «Чаликуша» Р. Н. Гюнтекіна, епос про Гільгамеша, «Намисто голубки» Ібн Хазма, твори Г. Гессе і Д. Селінджера, Павла Амнуелема. Історія Туреччини, яку подорожуюча описує в екскурсіях, актуалізує екзистенційні почуття патріотки-українки.

Ключові слова: кордони; митець; алюзії; імперія; Туреччина.

Лауреат премії ім. Т. Г. Шевченка у галузі літератури львівська мисткиня Галина Пагутяк долає кордони уявні, фактичні й умовні своїми творами і як сучасний паломник – подорожує світом. Власне із її творів ми дізнаємось про інтерес Пагутяк до Сходу. А в «Бесідах» між Галиною Пагутяк і Олександром Клименком вона акцентує: «Мене завжди нестримно вабив до себе Схід, а не Захід» [6, с. 279]. Є у доробку письменниці і книга, яка об'єднує два романи із символами Заходу і Сходу [8]. Загалом до символіки Заходу і Сходу вона звертається з різних позицій. Це може бути початок і кінець цивілізації, країни Сходу і європейської країни, початок і кінець дня або життя людини, конкретні топонімічні назви – Східна і Західна Україна.

Дослідники її творчості розглядали доробок різнобічно. І з огляду на міфологію [10], і у плані моделювання фентезійного світу [2], гендерної інтерпретації [3], художніх особливостей прози та жанрово-стильового аспекту [9]. Водночас, незайманою в літературознавстві залишається проблема олітературнення єдності Сходу і Заходу, зокрема і в творчості Галини Пагутяк. Це стосується також розгляду її повісті «Новий рік у Стамбулі» [4].

Твір писався по поїзді авторки до Стамбула після трагічних подій в Україні і, зокрема, на Майдані 2014 року. Вона ніби рятувалася можливістю споглядати життя загалом і культуру зокрема історичного міста на перетині Сходу і Заходу. У «Бесідах» з Олександром Клименком ділилася життям, яке пережила: «Після Майдану я бачила щоночі сни, найстрашнішим з яких був той, де кордон на Луганщині перетинали російські війська і стирали з лиця землі усі села. А люди тікали в Росію, видавали навіть родичів». І гірко підсумовує, що «на жаль» ці сни збулися [6 с. 262].

Тож повість і починається зі змалювання психологічного стану, в якому опинилася лірична героїня як пояснення причин «втечі» від горя і негараздів в Україні. Вона одразу акцентує притягальність Сходу для себе, навіть спогадами про минулу поїздку до Ізраїлю. Власне Схід як такий, «щось схоже на Нирвану», не асоціюється із Стамбулом, який частково відноситься до Азії і до Європи (читай – до Сходу і до Заходу в широкому розумінні розвитку культури). Перші враження від Стамбула авторка подає, звертаючись до асоціацій з архітектором Ле Корбюзьє, з його книжкою «Мандрівка на Схід» (1911) та до картин побуту у письменстві сучасного нам нобеліанта Орхана Памука. Загалом упродовж усього твору акцентується єдність і протилежність Сходу і Заходу з різних боків. Це не лише літературні алюзії, асоціації з певними художніми образами різних видів мистецтва, порівняння за силою впливу і смаків автора з попереднім досвідом, але й пряма візуалізація артефактів та їх дзеркальне відображення. І в цих усіх образах, картинах, пейзажах, роздумах і спогадах не омиваються рефлексії щодо подій на Сході і Заході України та емпатія, як постійний стан авторки, яка досить боляче сприймає страждання інших. Не випадково ж вона відчуває спорідненість з А. Екзюпері, Д. М. Кутзее, Г. Гессе, Д. Селінджером. І зміни не на краще у духовному розвитку Сходу і Заходу їй болять. Тримаючи «Магію Сходу» в собі після поїздок до Ізраїлю, вона рефлексує з огляду на невідворотні зміни в країні і місті, які обрала для подорожі, щоб притлумити важкі відчуття від війни в Україні та спогадів від смерті матері. Із сумом Пагутяк констатує бачене і відчуте: «Доля привела мене у Стамбул, десакралізований, спершу потурчений, а потім євро-

пеїзований. Власне, Європа вже перестала розвиватись» [8, с. 14].

Роздумуючи над долею Святої Софії (Айя-Софії), яка стала праобразом Київської Софії, авторка із сумом наголошує перерваність культурної традиції цього християнського храму, який опинився на межі між Сходом і Заходом, між християнством та мусульманством. Порівнюючи мозаїку з Магір'ю Божою у Київському та Стамбульському соборах, вона зауважує, що «у Софії Київській Оранта дуже близько, вона ніби огортає тебе, а тут справа на тебе ллється каскад зеленого сукна з причепленим медальйоном – сурою Корану і кілька християнських мозаїк, віднайдених під шаром штукатурки...» [7, с. 15]. І знову – потік свідомості, коли Пагутяк не полишають думки про сусідню агресивну державу, з якою ведеться війна і яка впродовж віків привласнювала українські духовні і матеріальні цінності. Вєсь цей біль занотовано однією реплікою: «Зрештою, Київська Софія – теж музей, і це теж перервана і вкрадена сусідом традиція» [7, с. 15]. І оскільки мова йде про Росію як імперію, то не здається дивною при описі відвідування Археологічного музею рефлексія щодо якоїсь нехиті у його створенні. Адже турки, обладнуючи музей, не відчували себе спадкоємцями Османської імперії. Вони європеїзувалися, хоча декілька століть воювали і зі Східною, і з Західною Європою. Перегляд експозиції султанської резиденції втім збуджують асоціації з українським Другим Майданом, що озвучено порівнянням перебільшення влади очільниками держав: «...зрада останнього султана, який хотів таким чином зберегти свою владу, але був відсторонений військовими і народом, так уже нагадає наш Другий Майдан» [7, с. 22]. На підсилення характеристики режиму Януковича та «іже з ними», згадує Пагутяк про яничарський корпус, бо яничари для українців – «сам негатив і лайливе прізвисько людей, які забули запах рідних полів і смак материнського молока» [7, с. 22]. Маємо алюзії до відомої легенди про Євшан-зілля, званої багатьма і з літописів, і з української літературної періоду модернізму.

Об'єктом художніх роздумів письменниці стають експонати з Шумеру, Ассирії, Вавилону, інтерес до яких має витoki в її дитинстві, коли ще «сілська дівчинка» уподобала книгу Зенона Касідовського «Коли сонце було богом». Йдеться про прагнення осягнути сутність життя, культур інших народів, спільність гуманістичних приписів моралі, пам'яті. І не видається занадто пафосним, коли авторка резюмує: «Ми існуємо доти, доки про нас пам'ятають. Так думають всі народи Землі. Це записано в генетичному коді людини» [7, с. 25]. Емпатія стосується людей стародавнього світу, які мали високу культуру, але занепали і були поневолені варварами. Не викликає позитивних емоцій у авторки і неможливість походити шляхами шумерів, побувати в Межиріччі, де йде війна, як і в Україні. Оприявлено і подібність картин горя від війни на Заході (Україні) і Сході (Іраку).

Асоціативно відтворено і події з французьким видавництвом, де цивілізовані європейці сміються над чужими богами. Проблеми співчуття чужому горю, солідарності, відзеркалено Пагутяк і в нагадуванні

про голодування на знак протесту проти знущань над товаришами вже хворого Василя Стуса. Ця емпатія авторки наголошує її неприйняття посталої в ХХІ столітті бездушності Європи, яка не хоче знати, як діти у воюючих країнах Сходу сивіють у п'ять років. Потік пам'яті повертає ліричну героїню до подій в Іраку, коли бомбили місто і грабували Археологічний музей у Багдаді. Вона була серед тих, хто допомагав іракським біженцям. Згадано і написано нею повість «Брате мій Енкіду», що є своєрідною трансформацією епосу про Гільгамеша, яким вона захоплюється з дитинства.

Серед літературних алюзій світової та української літератури для актуалізації загальнолюдських ідеалів добра і любові, які долають міждержавні, мовні і вікові кордони, зокрема і кордони між Заходом і Сходом, зустрічаємо у повісті Галини Пагутяк такі твори, як «Робінзон Крузо» Д. Дефо, «Іліада» та «Одіссея» Гомера, «Метаморфози» Овідія, «Чаликуша» Р. Н. Гюнтекіна та «Намісто голубки» Ібн Хазма. Наприклад, до пам'яток давньогрецької та давньоримської літератури автор звертається, коли йдеться про експозицію в Археологічному музеї Стамбула матеріалів про Генріха Шлімана і Трою. Роздуми концентруються навколо питань духовних запитів, які зреалізував Шліман великою вірою та працею. І невеличка репліка про росіян, які вкрали скарби Пріама, віднайдени Шліманом, лише більше наголошують перевагу загальнолюдських цінностей над аморальністю агресорів – крадіїв чужих цінностей. Письменницю-гуманістку турбує стан людського суспільства і на Заході, і на Сході в оприявленні бездуховності, гонитвою за багатством: «Багатство проти традицій і власної духовності, з якими і йде зараз війна по всьому світу. І в Україні також. З обох боків. З одного, східного, намагаються знищити національну культуру, а із західного – не допустити в Європу проникнення іншої точки зору, крім схвалення ліберальних цінностей» [7, с. 30].

Нитками дитячих спогадів, сентиментами породженими від солодкого читання «Чаликуші» Р. Н. Гюнтекіна ще у 9–10 класах, оповита розповідь про розмальовану керамічну пташку, яку письменниця купує на спогад про Стамбул. Водночас ця книга є часточкою душі, яку із собою привезла авторка з Нагуєвичів, де захоплювалася в дитинстві образом-символом, що пройшов через усе життя. Тож, мистецтво поділяти кордони між Заходом (Україною) і Сходом (Туреччиною) чітко простежується і в цьому олітературненні сучасного і різнобічного гасла.

Історією Туреччини, яку подорожуюча Стамбулом автор осмислює в екскурсіях, актуалізуються екзистенційні почуття патріотки-українки, що «перебувати на пограниччі війни і миру тяжче, ніж з головою зануритися у саму війну» [7, с. 41]. Відчуття хиткості помежів'я акцентується і часом – подорож відбувається між Старим (2014) і Новим (2015) роками. Традиційне сподівання людини на покращення в Новому році, побажання чого заповнює всі мас-медіа, на вустах у багатьох, хто вірить у кращі зміни, подано авторкою у роздумах про завершення війни в Україні: «Ще півдня, і закінчиться цей страшний рік. Для лю-

дей, що живуть у цьому місті, у цій країні – це звичайний рік серед інших років, а я стою на тротуарі, на безлюдній вулиці, вперше за цілий рік далеко від війни» [7, с. 35].

Звертається увага і на кордони естетичні й моральні та їх рецепція у свідомості та діях ліричної героїні. Зокрема, коли йдеться про особливості східної музики і танку. Як преамбула розповіді про відвідування Музею дервішів, подано інформацію про вулицю музичних крамниць у Стамбулі. Отже, йдеться про особливу культурну традицію, про побожне ставлення до музичного мистецтва, зокрема до національного та релігійного. Порівнюючи з нашим життям, авторка жалкує, що: «У нас такого нема...» [7, с. 52].

Згадаємо, що дервіш (перською – жєбрак; арабською – факір) – це мандрівний жєбрак, який повністю підкоряється вчителю і шукає духовну досконалість від серця, а не від розуму. В мусульманських країнах це прототип ченця і жєбрака, факір і лікар, віщун для найбідніших. Дервіші-мєвсєві, яких називають «танцючі дервіші», для спілкування з Вищим Розумом здійснюють ритуальні танки – кружляння. Галина Пагутяк керує своє усвідомлення туристичної складової щоденних танців дервішів у Стамбулі, але акцентує, власне, незалежну східну традицію, пов'язавши її (як з джерелом) із книгою андалузького поета Ібн Хазма (994–1064) «Намісто голубки». Підкреслено естетичне задоволення від споглядання цих танців. Власне, мусульманська Андалузія декілька століть і являла собою конгломерат східної культури і західної. Авторка своєрідно характеризує танок дервішів, аби донести перевагу східної філософії життя і смерті над західною. Ця ідеалізація свідомо, адже мисткиня розуміється, що Схід і Захід не оминають процесів глобалізації. Втім досить споетизовано передано танець смерті, «суфійський танець» – це звільнення від плоті, шлях до Бога, який кожен долає наодинці, а не процесія мерців, яких веде скелет, глузуючи над життям. Яке не є те життя, але воно схоже на квітку, що завше буде тягнутися до сонечка, і тому викликає зворушення у невинних своїх проявах» [7, с. 54]. Така рефлексія до цінності людського життя, очевидно, так само пов'язана з війною в Україні та загибеллю її захисників на Сході.

Досить виразний фрагмент подолання кордонів між народами через мистецтво – коротка історія спілкування професора Яна Рустема з його учнем Тарасом Шевченком у Вільно та враження ліричної героїні від виставки автопортрета орієнтального польського мистецтва у Стамбулі.

Проблема міжнаціональних відносин українців і поляків, яка оприявлена ставленням польських туристів у їхньому пріоритетному інтересі до польських митців у Львівській картинній галереї, певною мірою дисонує з характеристикою поляка, Томека, який за кілька місяців вивчив українську мову і спілкується нею як рідною. Йдеться і про епізоди з дитячої книжки «Тарасові шляхи» Оксани Іваненко, яка передає історію навчання живопису молодого Шевченка у літнього вже професора Яна Рустема. За різними версіями, мав Рустем серед предків чи-то вірмен, чи-то турків, чи-то греків. Але відомо, що народився у Константинополі і волею долі після смерті батька потрапив у рабство, звідки його викупили Чарторийські, які дали йому чудову художню освіту.

Письменниця, порівнюючи портрет Яна Рустема і Тараса Шевченка, знаходить у них схожість у проявах самотності і повної свободи [7, с.74]. Передано і рецепцію європейського впливу на розвиток культури сходу і навпаки. Не випадково акцентована така деталь виставки, як сарматський костюм шляхтича XVII століття. Пагутяк із сумом резюмує: «Одежа чомусь змінює людину, не кажучи вже про сприйняття людей через одяг» [7, с. 75].

Загалом, якщо розглядати проблему олітературнення гасла «Схід і Захід разом» Галиною Пагутяк, то слід виділити значне місце символіки у її творах, зокрема – в названій повісті. Та й сама вона у своїй з О. Клименком «Бесіди» зауважує: «Побачити в речі символ – це наче піднятися у повітря» [6, с. 290]. По-друге, для неї дуже важлива складова єдності людства – це толерування культурних традицій народів як Заходу, так і Сходу. При цьому йдеться не лише про Азію – Схід, Європу – Захід. Дуже часто вона для актуалізації тієї чи іншої сторони проблеми апелює до світової літератури, як стародавньої, так і класичної та сучасної. Алюзії з різних творів, прочитаних в різний час, книжок з історії, культурології, релігії, увиразнюють передачу авторкою глибини свого проживання в уяві як сучасної людини, так й історичних осіб. Цікавим є і систематичне віддзеркалення ліричною героїнею сучасних, історичних подій і музейних та природних артефактів.

Про те, що заявлена тема у розгляді творчості Галини Пагутяк має перспективу, свідчать і «Бесіди» її з письменником Олександром Клименком. Потребують також більш детального аналізу в продовженні теми символічні образи живопису, тварин, птахів, архітектури.

Список використаних джерел

1. Бовсунівська Т. Типологія української посттоталітарної художньої деструкції світобудови (на матеріалі «Писар Східних Воріт Притулку») / Тетяна Бовсунівська // Сучасність. – 2003. – № 10. – С. 146–151.
2. Бокшань Г. Специфіка моделювання фентезійного світу в романі-феєрії Галини Пагутяк «Зачаровані музиканти» // Г. І. Бокшань // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Вип. 259. Т.271. Філологія. Літературознавство. – Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2016. – С. 64–69.
3. Букіна Н. В. «Готика в романі «Зачаровані музиканти» Галини Пагутяк під кутом зору гендерної інтерпретації / Н. В. Букіна // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Вип. 219. Т. 231. Філологія. Літературознавство. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – С. 24–28.
4. Гольник О. Містико-езотеричний дискурс повісті Галини Пагутяк «Брат мій Енкіду» / Оксана Гольник // Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). – 2016. – № 1(17). – С. 65–70.

5. Пагутяк Г. Мій Близький і Далекий Схід : повість та есеї Галини Пагутяк / Галина Пагутяк. – Л. : ЛА «Піраміда», 2009. – 136 с.
6. Пагутяк Г., Клименко О. Бесіди // Кур'єр Кривбасу. – 2017. – № 326–328. – С. 248–292.
7. Пагутяк Галина. Новий рік у Стамбулі : [Повість] / Галина Пагутяк. – Л. : ЛА «Піраміда», 2015. – 84 с.
8. Пагутяк Г. Писар Східних Воріт Притулку ; Писар Західних Воріт Притулку : романи / Галина Пагутяк. – Л. : ЛА «Піраміда», 2011. – 140+136 с.
9. Тебешевська-Качак Т. Художні особливості прози Галини Пагутяк (жанрово-стильовий аспект) / Тетяна Тебешевська-Качак // Слово і час. – 2006. – № 9. – С. 51–58.
10. Чухонцева Н. Д. Міфологема двійництва у романі Галини Пагутяк «Магнат» / Н. Д. Чухонцева // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Вип. 264. Т. 276. Філологія. Літературознавство. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2016. – С. 151–154.

В. Н. Руссова,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, г. Николаев, Україна

ОЛИТЕРАТУРИВАНИЕ ЛОЗУНГА «ВОСТОК И ЗАПАД ВМЕСТЕ» ГАЛИНОЙ ПАГУТЯК

Львовская писательница, лауреат премии им. Т. Г. Шевченко Галина Пагутяк границы мнимые, фактические и условные пересекает часто как художник – через свои произведения, так и как современный паломник – путешествуя по миру. В своей повести «Новый год в Стамбуле» (2015) автор акцентирует лозунг «Восток и Запад вместе» с разных точек зрения, обращаясь к литературным аллюзиям, представляя зеркальное отражение исторических событий, музейных и природных артефактов. Среди литературных аллюзий для актуализации общечеловеческих идеалов добра и любви, которые преодолевают межгосударственные, религиозные, языковые и возрастные границы, встречаем «Робинзон Крузо» Д. Дефо, «Илиаду», «Одиссею» Гомера, «Метаморфозы» Овидия, «Чаликуша» Р. Н. Гюнтекина, эпос о Гильгамеше, «Ожерелье голубки» Ибн Хазма, произведения Г. Гессе и Д. Сэлинджера, Павла Амнуэля. История Турции, которую путешествующая осмысливает в экскурсиях, актуализирует экзистенциальное чувство патриотки-украинки.

Ключевые слова: границы; художник; аллюзии; империя; Турция.

V. M. Russova,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

LITERATING THE SLOGAN «EAST AND WEST TOGETHER» BY GALYNA PAHUTYAK

A Lviv writer, Shevchenko National Prize Laureate, Galyna Pahutyak crosses imaginary, actual and relative borders often as an artist – through her works, and as a modern pilgrim – traveling around the world. In her story *The New Year in Istanbul* (2015), the artist accentuates the slogan «East and West together» from different perspectives, turning to literary allusions, mirroring historical events, museum and natural artifacts. The story is about Orans in St. Sofia Cathedrals of Kyiv and Constantinople, Europeanized Turkey and striving for Russia's imperialism and Ukrainian authorities. The idea of unity through cultural heritage emerges brightly, exemplified by memories about the Sumerians by the children's reading of Kosidovsky's books, and shared pain for wars in Mesopotamia and in Ukraine, and appeal to the feelings of imprisoned Stus. Among the literary allusions, accentuating universal ideals of magnanimity and love that are able to overcome geographical, religious, language and age boundaries, we meet *Robinson Crusoe* by Defoe, *Iliad*, *Odyssey* by Homer, *Metamorphoses* by Ovid, *Çalikuşu* by Güntekin, the Epic of Gilgamesh, *The Ring of the Dove* by Ibn Hazm, works by Hesse and Salinger, Paul Amnuelem. The history of Turkey, comprehended by the traveler, arose existential recognition of the Ukrainian patriot that «being on the border of war and peace is more difficult than to plunge into the very war». The passage on overcoming boundaries through art – a brief story about relations of Professor Jan Rustem and his apprentice Taras Shevchenko in Vilnius – is rather expressive.

Key words: borders; artist; allusions; empire; Turkey.

© Руссова В. М., 2017

Дата надходження статті до редколегії 10.06.17